

»kritične« teorije realizirane, navzoče v »praksi«. Pisatelju zdaj ni treba iskati daleč in zunaj: kamorkoli pogleda, so »upesnitve vredna« dejanja. Toda na ta način se ukinja tudi položaj pisatelja: zdaj njegovo delo opravlja reporter. V Zupančičevem opisu najdemo marsikatero reportersko delo in znana je bila njegova simpatija do množičnih medijev, ki so mediji socialističnega realizma par excellence. Po drugi strani je pri Zupančiču dobro vidno prizadevanje po slogovni dovršenosti: njegova novejša dela so polna sledov modernizma, oblikovanega eksperimenta, ki je bil Lukácsu nadvse tuj. Grmada je dovolj značilen primer takšnega modernističnega postopka. V prvi instanci se pisatelj umakne v vlogo urejevalca rokopisa Martina Dobrote, v drugi instanci pa se tudi ta »drugi jaz« umakne junaku Dobrotove zgodbe, Ferdinandu Esu. Pisatelj piše zgodbe o pisatelju, ki piše zgodbo. Ta »umik« je seveda kaj malo v sorodu s socialističnim realizmom. V Noči in dnevu je pisatelj urednik nekakšnih pisem. Čeprav na prvi pogled konstelacija kaže na opustitev pisateljske poze, seveda ne gre za nič manj kot za utrditev pisateljevega položaja. Junak je pisatelj, dejanje je pisateljevanje. Skratka, afirmacija umetniške »spekulacije«, spraševanje oz. raziskovanje pisateljskega postopka, ki je bilo in je seveda še tako značilno za moderno prozo.

Zupančičev pisateljski »umik« je seveda nekaj posebnega. Kolikor je po eni strani posvečen obliki in slogu, je v končni instanci vendarle vsebina tista, ki odtehta. Lahko bi rekli, da se avtor »sredi poti« premisli in se v resnici umakne množici »navadnih ljudi«, povsem pa se prepusti »vsebini« takrat, ko gre za temeljne vrednote družbe: za revolucijo in za socializem. V tem naš pisatelj vidi »celoto«. Avtor se umakne v vlogo posrednika, medija.

Beno Zupančič je bil med pisatelji politik in med politiki pisatelj: mejni človek in tujec. Kako zavidanja vreden je bil ta položaj, kaže Zupančičev življenjski resumé: plodna pisateljska kariera in nenavadno velik političen ugled. Gotovo pa je bil ta položaj povezan z velikimi žrtvami, ki jih tra- gično potrjujeta bolezen in prezgodnja smrt.

Dimitrij Rupel

Beno Zupančič — v iskanju sinteze

Zdi se, da tudi kulturno življenje, po zapletenih, pa vendar naravnih zakonih, rojeva in oblikuje ljudi, ki so mu potrebni. Take, ki zajemajo življenje s širokimi zamahi in združujejo tudi voljo in pričakovanja drugih. In zdi se tudi, da jim, tem zagnancem dela, z nenavadno naklonjenostjo odstopamo prav tisti del sebe, ki se povezuje s skupnostjo, čuti po njej potrebo in je, v marsičem in marsikdaj, od nje odvisen. Zaradi takih ljudi se čutimo varnejše in bolj svobodne v tistem, za kar menimo, da smo še posebej poklicani.

Eden takšnih ljudi, ki nas je v teh letih razbremenil marsikatero skrb prav na tej ravni, je bil ravno Beno Zupančič. Njegova smrt nas je še posebej pretresla, ker nam poleg svoje pisateljske dediščine zapušča tudi vse tisto, kar smo s takšnim olajšanjem v teh letih prepustili njegovi delovni vnemi: temeljno skrb za slovensko kulturno življenje.

In Beno Zupančič je bil, nedvomno, najbolj dinamična osebnost tega življenja. Vznemirjal ga je in spodbujal, pogostoma tudi priganjal v njegovi nezaupljivi neodločnosti, prav krčevito si je prizadeval, da bi ga, v obeh smereh odgovorno, povezal z realno perspektivo družbe, politično in ekonomsko. Kajpak: njegovega dela na tem področju ne gre idealizati, zlasti ne v tistem smislu, ko bi nas zapeljalo v skušnjavo, da bi ga začeli enačiti z žrtvovanjem. Zupančič sam se je tudi v tej dejavnosti polno uresničeval, morda je šele v njej prav razmahnil svoje energije, ki niso bile nikoli samo pisateljska izpoved. Pa vendar: ta pozicija v slovenskem kulturnem in političnem prostoru ni bila niti lahka niti hvaležna. Že prava slovenska usoda je namreč, da gledamo na to dejavnost — čeprav jo na ravni abstraktnosti cenimo in visoko pozdigujemo — nezaupljivo in, največkrat, »od strani«, zunaj nje namreč čakamo, kaj bo tisti, ki v njej dela, za vso skupnost res sprejemljivega domislil in storil. Neuspehe posameznikovega dela na tem področju radi pospremimo vsaj s kapljo privoščljivosti, odkrivajoč v tistem, ki se nanj vežejo, nekritični optimizem, nesimpatično ambicijo, ker da hoče uspeti prav tam, kjer smo drugi ocenili, da je uspeh nemogoč, upanje vanj naivno. V morebitnem uspehu, ki potegne v svoj svetlobni krog posamezno osebnost, pa na tem področju, ki mu pravimo slovensko kulturno življenje, tako radi vidimo predvsem svoj, čeprav miniaturni delež, ki da je ostal neopažen, brez priznanja. Ker pa so pozitivni premiki v kulturnem življenju praviloma vezani na daljša obdobja, bolj opazni statističnim pregledom kot splošnemu občutku, se nam zdijo zlasti dragocene človeške energije, ki jih kdo — recimo: ugledni slovenski in jugoslovanski pisatelj — v tej dejavnosti tako obilno razdaja, neracionalno investirane, celo neodgovorno, ko gredo — se nam zdi — na rovaš primarne dejavnosti, tistega torej, za kar je tak zagnanec že po naravi obdarjen, pisateljskega, recimo ali kakega drugega umetniškega daru.

Čemu takšno razmišljanje ob spominu na prijatelja, na enega najzvestejših sodelavcev naše revije, na člana njenega uredniškega sveta? Najbrž pomisel, če ne že kar trden občutek, da je ob vse to, ob vse te »slovenske« posebnosti, zadevalo tudi življenje Bena Zupančiča, ki je bil prav toliko pisatelj kot družbeni delavec, ujet v značilnost slovenskih razmer tako na enem kot na drugem področju. Dodajmo takoj: predvsem v našem odnosu do njega, ki smo ga doživljali zdaj v tem, zdaj v onem izrezu, redkeje celovito, čeprav gre pri njem kot pri malokom drugem, če bi sploh lahko našli še kak tak primer, za nerazdružljivo enovitost pisatelja, individualnega oblikovalca, in družbenega delavca, ki svojo misel, glas in voljo prepleta z mislijo, glasom in voljo širše skupnosti, pogostokrat v bolečem prizadevanju ob zavesti, da je ta »širša« skupnost velikokrat samo simbolična, torej komajda še odzivajoča se na svoje lastne potrebe, ambicije in koristi. Siziſovo delo?

Z vidika mnogih Zupančičevih prijateljev in kolegov Siziſovo delo, ki da ga njemu, nadarjenemu in uspešnemu pisatelju, ne bi bilo treba opravljanjati. Toda: to razmišljanje navdihuje spoznanje — to spoznanje pa je rezultat konkretne človeške vednosti — da Beno Zupančič v tem smislu ni poznal dileme, tudi zato — razmišljam — ker se mu ni bilo treba nikoli deliti, v ničemer in od ničesar trgati, ničemer odpovedovati: bil je živ, poln in celo zelo plodovit pisatelj, bil pa je ravno tako živ, poln in zelo plodovit družbeni delavec. To je ena njegovih posebnosti, kar ga enako izrazito loči tako od drugih slovenskih pisateljev kot od drugih slovenskih družbenih de-

lavcev. In bodimo odkriti: ta posebnost njegove osebnosti, njegova izjemna energija, zaverovanost v delo in širina ustvarjalnega daru ga je večkrat tiščala v položaju, v katerem ga je nekako bolj od daleč gledal in videl tako njegov pisateljski krog kot krog drugih družbenih delavcev, tisti, ki jim je pisateljevanje oziroma družbeno delo v ožjem, profesionalnem smislu edino opravilo in predmet (samo)spoštovanja. Izjem kajpak tu nimam v mislih. Za Bena Zupančiča je bilo naravno — o pravilnosti tega je bil tudi prepričan in za to je imel potreben, redek dar — da stoji v tisti točki, kjer se (ali bi se morala) neprestano srečavati posameznik in družba, individualni in skupni interes, posameznikova in skupna vizija in možnost življenja. Tudi v trenutkih posameznikove in družbene stiske. V njih še posebej odgovorno.

Slovenska in jugoslovanska in še marsikatera druga zgodovina ve povedati, koliko ljudi se je odločilo (in se še odloča!) za takšno pozicijo iz oportunitizma, ker se ne čutijo polne in ustvarjalno žive ne na eni ne na drugi strani in se zato iz eksistencialne potrebe jemanja, ne dajanja, prisesejo, zmerom lačne pijavke, tako na telo družbe kot na »bele prsi« umetnosti. Zaradi tega zasluži toliko več priznanja tisti, ki zmore in je voljan dati več, kot je v naravi človeka, in zna biti spodbujevalno ploden, celovit in v sebi skladen tudi v trenutkih (kako nerazrešljivo dolgi so včasih!), ko se »obe strani« ne prepletata, ne dopolnjujeta, temveč si stojita nasproti, nezaupljivi druga do druge.

In prav takšna stanja je prepričljivo in uspešno kot pisatelj in družbeni delavec premagoval Beno Zupančič. Zdaj, ko ga ni več med nami in ko med nami tudi ni nikogar, ki bi lahko zapolnil njegovo mesto, je prav — tudi iz spoštovanja do njegovega spomina — če se zavemo celovitosti življenja, ne samo abstraktnega, ampak tudi tega našega, slovenskega in jugoslovanskega, ki ga je on izpovedoval s takšno strastjo in energijo.

Ciril Zlobec